

Маланій Н. І.,
кандидат філологічних наук,
докторант кафедри германських мов і зарубіжної літератури
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ПРОЕКЦІЇ ДИЗАБІЛИТИ В БІБЛІЇ

Анотація. У статті порушується проблема дизабілітати у біблійних текстах. Автором проаналізовано основні проєкції тілесного Іншого в книгах Старого і Нового Завітів. Особливу увагу автор звертає на причини виникнення ненормативної тілесності у Біблії. Актуалізується важливість подальшого використання міждисциплінарного підходу в дослідженнях студій дизабілітати.

Ключові слова: дизабілітати, ненормативна тілесність, тілесний Інший, Біблія, Старий Завіт, Новий Завіт.

Постановка проблеми. Гуманітарні науки сьогодення постійно розширюють предмет своїх зацікавлень шляхом заповнення з інших дисциплін. Студії дизабілітати не є винятком у цьому процесі. Будучи частиною досліджень ненормативної тілесності, вони отримали своє гідне поцінування в розвинених країнах західного світу в другій половині ХХ ст. Літературознавчі розвідки, присвячені людям з обмеженими можливостями, почали з'являтися в країнах Європи та Північної Америки на зламі тисячоліть, а особливо на початку ХХІ ст. Дослідники звертають особливу увагу на історію виникнення та особливості сприйняття цього явища в давніх літературних пам'ятках, включно з біблійними текстами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На превеликий жаль, студії дизабілітати не отримали значного поширення в українській науковій думці (Н. Маланій, Т. Свербілова, В. Суковата). Зазначені автори у своїх працях торкалися питань неповносправних Інших в античній літературі, синема-тексті чи філософії, оминаючи Святе Письмо.

Метою статті є цілісний аналіз літературної реалізації маркерів дизабілітати в Біблії.

Виклад основного матеріалу. Попри те, що студії дизабілітати існують вже кілька десятиліть, саме наприкінці 90-х рр. – на початку 2000-х західні науковці почали цікавитися репрезентацією тіла в біблійних як канонічних, так і апокрифічних текстах (J.Z. Abrams [1], Н. Avalos [2], J. Schipper [3] та ін.), не оминаючи при цьому проблеми тілесного Іншого. Студії дизабілітати розглядають тексти Біблії крізь призму трьох основних моделей – медичної, соціальної та морально-релігійної.

Медична модель дизабілітати фокусується на конкретних фізичних та психічних патологіях, які описані в літературних творах. Її мета – дослідити те чи інше захворювання, прослідкувати тодішні методи його лікування та співвіднести із сучасними здобутками медицини. У Святому Письмі описані найпоширеніші в давньому світі як вроджені, так і набуті хвороби – сліпота, глухота, німота, проказа, параліч, сухорукість та кульгавість. У деяких випадках причини виникнення цих вад були цілком природними. Наприклад, втрата зору Ісааком («І. Як постарівся Ісаак та вже й зір його притупився, недобачав» Буття 27:1 [4, с. 28]), Яковом («І. Очі ж Ізраїля пригасали від старости; він не міг добре бачити» Буття 48:10 [4, с. 54]), Елі («очі його слабшали, й він не міг уже бачити виразно»

1 Сам. 3:2 [4, с. 276]) чи Яхією («не добачав, бо у нього потемніли очі від старощів» 1 Цар. 14:4 [4, с. 357]) пояснювалась їх поважним віком, а кульгавість Мерібаала – нещасним випадком, що трапився з ним у дитинстві: «Був же в Йонатана, сина Саула, син, що став кривий на ноги. Було йому п'ять років, як прийшла з Єзреелу вістка про Саула та Йонатана. Вхопила його тоді нянька та й утекла. Коли в поспіху втікала, впав він та й окривів» (2 Сам. 4:4) [4, с. 312]. Іншим прикладом у цьому контексті є третя книга Тори, що подає різні приписи, які були обов'язковими для виконання євреями. Особливо це стосується так званого закону чистоти або закону про проказу: «Це закон про всякі роди прокази, про парші, про заразу на одязі і на хатах, про нарости, прищі й про білі плями, щоб навчити, коли що чисте й коли нечисте. Це закон про проказу» (Левіт 14:54–57) [4, с. 117]. Значний акцент у них робився на поводженні зі шкірними недугами (чиряк, струп, гнояк, лишай, опік, білі плями, облісіння чи проказа). Ці тілесні недоліки було найлегше виявити, оскільки вони візуально помітні для інших. Залежно від захворювання і стану хворих священнослужитель розділяв людей на чистих і нечистих. Закон передбачав можливість ізоляції на обмежений термін недужого, встановлював правила поводження з його особистими речами та майном.

Прихильники ж соціальної моделі в основному концентруються на сприйнятті та ставленні до дизабілітати тодішніми суспільством, церковними та державними структурами. Так визнання нечистим означало повну маргіналізацію людини з дизабілітати від громади. Здебільшого це стосувалося людей, хворих на проказу: «Хворий на проказу носитиме подерту одязь, (ходитиме) з розпущеним волоссям, він покрие підборіддя й гукатиме: Нечистий! Нечистий! Доки його недуга, він буде вважатися нечистим, бо він справді нечистий; на самоті мусить жити; геть поза табором буде його оселя» (Левіт 13:45–46) [4, с. 114]. Тілесна довершеність, яка культивувалась багатьма народами античного світу, мала особливе значення у Старому Заповіті. Особливо це стосувалося представників культу, оскільки служіння у храмі безпосередньо залежало від стану їхнього здоров'я. Ніхто з будь-якою вадою не міг бути допущеним, щоб приносити жертви Богу: «сліпий, чи кульгавий, чи кирпатий, чи нечумазний; або такий, у кого переламана нога, чи переламана рука; чи горбатий, чи кволий, чи з більмом на очах, чи коростявий, чи лишаюватий, чи з ушкодженими ядрами. Ніхто з роду Арона священника, що матиме яку ваду, не може приступити, щоб приносити вогняні жертви Господеві; він має ваду – не приступатиме, щоб приносити хліб Бога свого. Їсти він може хліб Бога свого, себто з пресвятих і святих дарів. Але підходити до завіси й наближатись до жертвника він не сміє, бо має ваду на собі; тож нехай не осквернює святині моєї: я бо – Господь, що освячую їх» (Левіт 21:18–23) [4, с. 124]. Інституційної довершеності виключення людей із дизабілітати набуло під час завоювання Єрусалиму Давидом, адже з того часу пішло, що

«сліпий і кривий не ввійдуть до хати» (2 Сам. 5:8) [4, с. 124], де хата виступала алегорією дому Господнього.

Морально-релігійна модель дизабіліті, з іншої сторони, розглядає надприродні причини виникнення ненормативної тілесності. У Старому Заповіті здебільшого ними є:

- *Божжа кара за непослух чи тиху:* народу Ізраїля («Коли ж ви мене не послухаєте і не виконуватимете всіх оцих заповідей моїх <...> то ось що я зроблю з вами: напушу на вас страх, сухоти й пропасницю, від них померкнуть очі й погасне життя») (Левіт 26:14, 16) [4, с. 130]; богатира Самсона («Схопили його філістимляни, і, виколотивши йому очі, привели його в Газу та й закували в мосяжні кайдани») (Суд. 16:21) [4, с. 261] чи царя Уззії («Звернувся до нього первосвященик Азарія й усі священики, аж ось проказа на чолі в нього, й вивели вони його з посліхом звідти, та й сам він квапився вийти, бо Господь його вразив. Так і був Уззія прокаженим по день своєї смерті. Жив він, як прокажений, в окремому місці, відлучений від Господнього дому») (2 Хр. 26:20–21) [4, с. 453];

- *Божжа допомога:* «Як же армії пустились проти Єлисея, він молився до Господа, промовляючи: «Побий, благаю, цих людей сліпотою!» І ударив їх Господь сліпотою за словом Єлисея» (2 Цар. 6:18) [4, с. 376];

- *відступи лукавого:* «Вийшов Сатана геть з-перед Господа й ударив Іова лютою проказою від стіп до голови» (Іов 2:7) [4, с. 587].

Проте Бог устами Ісаї пророкує прихід Нового Часу, коли «глухі почують слова книги, очі сліпих прозріють із темряви та пільми. І бідні дедалі більше у Господі веселитимуться, і вбогі між людьми радітимуть Святим Ізраїля» [4, с. 836] (Іс. 29:18–19). Це пророцтво сповіщає, що домінування закону в Старому Заповіті трансформується через постать Христа в благодать любові в Новому Завіті. Такий світоглядний перелом революційно змінив ставлення до людей із дизабіліті.

Дискурс Божественного покарання ще присутній у текстах Нового Завіту, проте ці випадки поодинокі. Ангел Гавриїл робить Захарія глухонімим за його маловір'я: «Я Гавриїл, що стою перед Богом, і мене послано з тобою говорити та принести тобі цю благовість. І ось замовкнеш і не зможеш говорити аж до дня, коли це здійсниться, за те, що ти не повірив словам моїм, які здійсняться свого часу» (Лук. 1:19–20) [5, с. 72–72]. Інший приклад описаний у Діяннях святих апостолів. Павло забирає зір у чаклуна і лжепророка Вар-Ісуса. У такий спосіб Бог проявляє свою силу і сприяє наверненню у християнство проконсула: «Тоді Савло, він же й Павло, повний Святого Духа, глянув на нього пильно і мовив: «О повний всякого підступу і всякого лукавства, сину диявола, вороже всякої правди! Чи ж не перестанеш перекичувати прості дороги Господні? Оце тепер на тобі рука Господня: ти станеш сліпим і до часу не бачитимеш сонця». І зараз же впала на нього темрява й морок, і він, обертаючись на всі боки, шукав, хто б його повів за руку. Тоді проконсул, бачивши, що сталося, увірував, вельми здивований наукою Господньою» (Дії 13:9–12) [5, с. 164].

Новий Заповіт ставить перед людьми з дизабіліті питання відповідальності за власні вчинки. Парадигма зв'язку гріха і хвороби є також одним з аспектів вивчення морально-релігійної моделі. Ісус через своє божественне походження має владу відпускати гріхи. З цієї точки зору показовим є зцілення розслабленого, описаного в Євангеліях від Матвія 9:1–8 та Луки 5:17–26, а найдетальніше в Євангелії від Марка: «Сину, відпускаються тобі твої гріхи» <...> Та щоб ви знали, що Син Чоловічий

має владу на землі гріхи відпускати, – мовить до розслабленого: Кажу тобі: Встань, візьми твоє ліжко і йди до свого дому» [5, с. 48] (Мр. 2:5, 10–11). Інший приклад подає апостол Іван. Поряд овечих воріт у Єрусалимі була купіль Витесда, біля якої було багато «недужих, сліпих, кривих, усохлих» [5, с. 119] (Ів. 5:3). Вони чекали на зрушення води ангелом, щоб вилікуватись. Однак Спаситель змилювався лише над чоловіком, котрий хворів тридцять вісім років, наказавши: «Оце ти видужав, – тож не гріши більше» [5, с. 119] (Ів. 5:14). Проте Христос, приносячи себе в жертву, відкупляє нас від гріха. У цьому сакральному жертвоприношенні ключовим є його безгріховна тілесність. В американському теологічному дискурсі [6] його тіло розглядають як ненормативне. Це так звана концепція Бога дизабіліті (Disabled God), адже Спаситель сам зазнає знущань та каліцтв перед смертю.

Біблійний текст наголошує, що не так оздоровлення тілесне, як духовне, має бути метою кожного. У гонінні за досконалістю форми, яка була настільки важливою в Римській імперії часів Ісуса, людина забувала піклуватися за власну душу. Євангеліст Марко навіть припускає можливість навмисного каліцтва заради спасіння: «І коли твоя рука спокушає тебе, відігни її. Краще тобі ввійти в життя калікою, ніж з двома руками піти у пекло, у вогонь незгасний, де черв'як їхній не вмирає й вогонь не вгасає. І коли нога твоя спокушає тебе, відігни її: краще тобі ввійти в життя кривим, ніж з двома ногами бути кинутим у пекло, де черв'як їхній не вмирає й вогонь не вгасає. І коли око твоє спокушає тебе, вирви його: краще тобі ввійти у Царство Боже одноким, ніж з двома очима бути кинутим у пекло, де черв'як їхній не вмирає і вогонь не вгасає» [5, с. 59] (Мр. 9:43–48).

Домінуючим мотивом у Новому Заповіті є не настільки гріховність як причина ненормативної тілесності, а дискурс оздоровлення потребує Христом. Акти надприродних зцілень детально зображені у чотирьох Євангеліях та Діяннях святих апостолів, дарованих як індивідуально, так і великій кількості людей. Автори священних текстів описують різні види набутих та вроджених захворювань: *сліпота* (Мт. 9:27–31, Мт. 20:29–34, Мр. 8:22–26, Мр. 10:46–52, Лк. 18:35–43 та Ів. 9:1–41), *проказа* (Мт. 8:1–4 та Мр. 1:40–44 та Лк. 5:12–16), *параліч* (Мт. 8:5–13, Мт. 9:1–8, Мр. 2:1–12, Лк. 5:17–26 та Луки 7:1–10), *німота і глухонімота* (Лк. 1:62–64, Мт. 9:32–33, Мт. 12:22–32 та Мр. 7:31–37), *гарячка* (Мт. 8:14–17 та Лк. 4:38–41), *кровотеча* (Мт. 9:20–22 та Мр. 5:21–34), *сухорукість* (Мт. 12:9–13, Мр. 3:1–6 та Лк. 6:6–11) і найрізноманітніші *каліцтва* (Дії 3:1–10, Дії 8:5–8 та Дії 14:8–10). Ці великі звершення робилися Спасителем та його апостолами здебільшого через наявність великої віри у самих хворих або тих, хто прохав за них. Важливими були також милосердя та задум Божий.

На прикладі Біблії ми бачимо, як маргіналізуюча стигматизація тілесних Інших у Старому Заповіті поступилася всеохоплюючій інклюзивності в Новому. Нечистим прокаженим, сліпцям, кривим та іншим людям із дизабіліті часто не знаходилося місця в давньоєврейському соціумі. Вони були зайвими та нікому непотрібними, але Син Божий, який черпає свою силу з безсиллі, робить нужденних, хворих та зневажених центром свого віровчення. Підтвердженням цьому є відома притча: «Як справляєш бенкет, заклич убогих, калік, кривих, сліпих. І ти будеш щасливий, тому що вони не мають, чим тобі відплатити, – тобі бо віддасться в день воскресіння праведних» [5, с. 96] (Лк. 14:13–14). Негідні гості, які відмовилися з різних причин завітати, були замінені на нужденних, адже «багато бо покли-

каних, але вибраних мало» [5, с. 34] (Мт. 22:14). Люди з дизабілітаті, згідно з морально-релігійною моделлю, є метафоричним втіленням вибраних, а здорові тілесно – покликаних. У Новому Заповіті часто зустрічається така метафорична субституція. Христос часто називає здорових людей сліпцями, особливо це стосується фарисеїв та книжників: «сліпі проводирі» [5, с. 36] (Мт. 23:16) та «нерозумні і сліпі!» [5, с. 36] (Мт. 23:17). У такий образний спосіб Ісус, осуджуючи їх, закликає дбати не про формальне дотримання Закону, а про вдосконалення внутрішнього стану: «Сліпий фарисею! Очисти-но спершу середину чаші й миски, щоб і назовні були чисті» [5, с. 36] (Мт. 23:26).

Висновки. Отже, біблійний дискурс дизабілітаті є різноплановим і досліджується вченими в різних проєкціях – морально-релігійній, соціальній та медичній. Святе Письмо описує найбільш поширені захворювання давнього світу та дає настанови у ставленні до тілесних Інших. Ми можемо констатувати переважно негативне ставлення до людей із дизабілітаті в Старому Заповіті та позитивне – в Новому. Ненормативна тілесність у Біблії вживається як у прямому, так і в алегоричному та метафоричному значеннях. Вважаємо цінною співпрацю біблійних студій та досліджень дизабілітаті. Наголошуємо на важливості подальших міждисциплінарних розвідок у цій сфері в межах сучасного українського літературознавства.

Література:

1. Abrams J.Z. Judaism and Disability: Portrayals in Ancient Texts from the Tanach through the Bavli / J.Z. Abrams. – Washington, D.C.: Gallaudet University Press, 1998. – 304 p.
2. Avalos H. Health Care and the Rise of Christianity/ H. Avalos. – Peabody, Mass.: Hendrick-son, 1999. – 176 p.
3. Schipper J. Disability Studies and the Hebrew Bible: Figuring Mephibosheth in the David Story / J. Schipper – New York: T&T Clark International, 2006. – 168 p.
4. Святе письмо Старого та Нового Завіту: Старий Завіт: повний пер., здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами / пер. І. Хоменко; мовна ред. І. Костецький [та інші]. – Рим: Видавництво ОО. Василян, 1963. – 1070 с.
5. Святе письмо Старого та Нового Завіту: Новий Завіт: повний пер., здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами / пер. І. Хоменко; мовна ред. І. Костецький [та інші]. – Рим: Видавництво ОО. Василян, 1963. – 352 с.
6. Eiesland, N.L. The Disabled God: Toward a Liberatory Theology of Disability / Nancy L. Eiesland. –Nashville: Abingdon Press, 1994. – 140 p.

Маланий Н. И. Проекция дизабилити в Библии

Аннотация. В статье рассматривается проблема дизабилити в библейских текстах. Автором проанализированы основные проекции телесного Другого в книгах Ветхого и Нового Заветов. Особое внимание автор обращает на причины возникновения ненормативной телесности в Библии. Актуализируется важность дальнейшего использования междисциплинарного подхода в исследованиях дизабилити.

Ключевые слова: дизабилити, ненормативная телесность, телесный Другой, Библия, Ветхий Завет, Новый Завет.

Malaniy N. Projections of disability in the Bible

Summary. The article raises the problem of disability in biblical texts. The author analyzes the main projections of the corporal Other in the books of the Old and New Testaments. The author pays special attention to the causes of the occurrence of non-normative corporeality in the Bible. The importance of further use of the interdisciplinary approach in the works of disability studies is actualized.

Key words: disability, non-normative corporeality, corporal Other, Bible, Old Testament, New Testament.